

tal tőkéhez juthattak. Alakulásakor mindössze 24 tagot számlált a szövetség, azonban 1904-ben már 272-re szaporodott a tagjainak száma. E

A volt Hitelszövetkezet székháza

pénzintézet tiszta nyeresége 1904-ben 1084 korona volt. A hitelszövetkezet elnöke a 19. század végén és a 20. század elején Veres Károly papolci református lelkész volt, igazgatói tagok pedig az akkori tanítók, a jegyző és község választott vezetői. Egy ideig a

szövetkezet hivatalos helyisége a régi község háza egy kis szobájában volt,

majd bérelt magánlakásokban. Miután 1928-29-ben Bede Sándor akkori tanító közbenjárására megépült a hitelszövetkezeti ház (a mai „bodega” épülete), három évtizeden át otthonra lelt benne a pénzügyintézet.⁶⁹

A Hitelszövetkezet igazgatósági- és felügyelőbizottsági tagjai 1942-ben

Az egyházi élet

A papolci ember nemcsak kenyérrel, igével is élt. Nincs konkrét forrásunk arról, hogy a székelyek, közöttük a papolciak mikor tértek át a ke-

resztény hitre, s mikor építették első templomukat. Alighanem még akkor megtörtént ez, amikor a *Magyar királyság* nyugati határait őrizték. Nem valószínű, hogy Szent László pogány vallású könnyűlovas harcosokként telepítette volna őket királysága délkeleti részére a pogány besenyők, kúnok elleni határvédelem céljaira. Az áttelepítés után az István király által alapított *Gyulafehérvári püspökség* fennhatósága és egyházszervező hatása körébe tagozódtak be a székelyek is. A körükben eluralkodott Szent László kultusz, a pogány kúnok ellen harcoló Szent László freskóképeken történt sokszori megjelenítése arról árulkodik, hogy a lovagkirály életében már mélyen vallásos, a nyugati keresztény hitet valló nép volt a székelység. Papolc község elnevezése nem zárja ki azt a lehetőséget sem, hogy a Cseremege és a Láhó közötti völgyben megtelepedő székelyek pap tartó, tehát templommal rendelkező település volt megalakulásától kezdve. Mindezek természetesen csak feltételezések, amelyeket nem igazolnak, sem nem cáfolnak források.

Papolc nevének késői előfordulása a forrásokban arra az időre esik, amikor Erdélyt szellemileg meghódította a reformáció. Az köztudott, hogy a székelyek közül Háromszék vette át maradéktalanul a kálvini reformáció hitelveit, s vált a többi székely széktől eltérően egy tömbben reformátussá. Ez a hitváltás a papolciakat is magával ragadta. Katolikus múltjáról semmit nem tudunk. Korareformációs egyházszervezetéről, prédikátorairól is keveset. Az 1614-es Bethlen Gábor fejedelem által elrendelt lustra tanúsága szerint ebben az időben 153 háznép élt a településen. Akkoriban nem kevés, mintegy 650-750 lakossal számolhatunk. Egy rangos egyházközséggel. A négy bevett vallás szabad választását személyes meggyőződéshez kötő fejedelem, majd az őt követő bibliás örálló I. Rákóczi György az erdélyi református rendekkel bizonyára örvendeztek annak, hogy Papolcon virágzik a református vallás, s az Istennek szerény hajléka van a településen. Az erdélyi helytörténeti kutatás hiányosságaival épp úgy összefügg, mint a múltat őrző források szétzilálódásával, pusztulásával, hogy még a 17. század elejéről sincsenek pontos információink Papolc egyházi életéről, templomáról. Annyi látszik bizonyosnak, hogy a 17. század első és második évtizedében nem lehetett különösebben szegény a település, és a meglévő földi javaiból fölösen áldozott a lakosság lelke Úrhoz vezető útjának egyengetésére is, ha néhány éven

belül két harangot is öntetett az Úr nagyobb dicsőségére. *Orbán Balázs* minden székelyek és a *Székelyföld* legavatottabb ismerője írja, hogy Papolcon jártakor, ebben a látnivalókban nem bővelkedő faluban két régi harangot talált, melyek felkeltették az érdeklődését. A nagyobbikat öt mázsásra becsülte, s rajta az alábbi felíratot találta: *O Rex gloriae Jesu Crhiste veni cum pace 1615*. A második sorban az öntő neve: *P. Neidel*, majd pedig: *Zináltoták* (csináltatták helyett) *Mikes Benedek, Kis Mihály*. Mikes Benedek és Kis Mihály mint jobbagyartató fölesurak a Bethlen Gábor által készíttetett lusrában is szerepelnek. Az öt mázsás harang különös értéke, hogy 1750 előtt egyike azon két székelyföldi harangnak – Bikfalván talált a másikra – amelyikre 1750 előtt magyar nyelvű szöveg öntetett.

A másik, kisebbik papolci harangon az alábbi köríratot találta *Orbán Balázs*: *Verbum Domini manet in Eternum Anno Domini 1611 Paulus Moctko*.

Számunkra ezúttal nemcsak a magyar nyelvű felírat, mely a latin universalismusból kibontakozó, nemzeti jelleget öltő reformáció elfogadásának és gyakorlásának a bizonyítéka, hanem a két dátum is sokat mond. Nem lehetett szegény az a közösség, amelyik 1611 és 1615 között két harangot öntet egyháza számára, még akkor sem, ha a nagyobbikat két nemes öntette. A két harang megléte templom létéről is árulkodik. Elképzelhető, hogy a kisebbik harangot az egyházközség közadakozásból öntette, s a nagyobbikat az említett két nemes, a reformált hit nagyobb dicsőségére. Ha már harang volt kettő is, amelyek istentiszteletre hívogattak, amelyek hangja kikísérte a temetőbe utolsó útjukra a papolci embereket, amelyek félrevert kongásukkal jelezték a veszélyt, tűzvész, ellenséges hadak közeledtét, a Papolc patak romboló áradását, papnak, prédikátornak is, kántornak is, egyházzolgának, harangozónak is kellett lenni. Akkor szervezett egyházközségnek, gondnokkal, presbitériummal, s az egyháznak javai, szántóföldjei, rétjei, erdőélési, faizási joga is volt. A lelkész mellett oskolamester, tanító is működhetett a faluban. Bethlen Gábor lustrája szerint elég nagy település volt Papolc, hogy ezt megengedhette magának. Ez egyben azt is jelentette, hogy nemcsak világi választott testülete volt a községnek, bíróval az élén, esküdtekkal, szerenkénti tizedesekkel, akik mozgósították a falut közmunkára, falu csinosítására, hidak javítására, Malomárok, patakmeder tisz-

títására, hanem egyházi választott testülete is volt a falunak, akik beszédtek a papbért, ügyeltek a lakosság erkölcsére, bíraskodtak erkölcsi kihágásokban. Élvezték a lakosok figyelmét a viselkedési, magatartási formákat illetően, s akik felelősséggel gondozták, óvták, gyarapították a gyülekezet va-

A református parókia (1939)

gyonát, megválasztották vagy menesztették a papokat, meghívták a tanítókat, s elcsapták, ha nem kedvükre végezte a papolci iskolázni, tanulni vágyó gyerekek szellemi, értelmi gondozását. Nem tudjuk, hogy a falu világi igazgatása és ennek intézmé-

nyesített szervezete (tizedesek, hitesek, bíró), mennyire fedte le az egyházi választott testületet. Azt bizonyosra vehetjük, hogy a kettő szorosán kapcsolódott egymáshoz.

Mindkettőbe a falu legtekintélyesebb, leginkább tiszteletre méltó tagjait választotta a közösség. Szinte elképzelhetetlen, hogy a két testület között ne lett volna átfedés. Bizonyára gyakorta voltak mindkét testületben ugyanazok az emberek. Ismerve a székelység körében körbejáró tisztsé-

A parókia ma

geket, alighanem minden tisztességesebb és tekintélyesebb székely család fő időről időre bekerült egyik vagy másik testületbe, s mivel a community

nem engedhette meg magának, hogy a jobbágyokat, zselléreket kiszorítsa önigazgatásából, nem engedhette meg ezt a presbitérium sem. Feltételezhetjük tehát, hogy a módosabb, 4-6 ökrös providus (jobbágy) gazdák is bekerültek időről időre e közfelelősséggel járó, a közösség világi és lelki ügyeit intéző testületekbe.

Az első református lelkész, akit Papolcraól névszerint ismerünk, Péter pap volt, 1646-ból. Elképzelhető, hogy már a korábbi években is szolgált Papolcon az urat, de csak ebből az évből van forrással bizonyítható adatunk tevékenységéről. Pap korábban is szolgált a településen, mert 1640-ből Bikfalvi György tanító nevét őrizték meg az iratok. Ahol pedig tanító volt, ott szinte biztos, hogy prédikátor is működött.

A hiányos adatok 1646 után 1665-ben jelzik Lisznyai Vajda György prédikátorságát, hogy utána az ismeretlenség homálya takarja a papolci református egyház történetét, egészen 1706-ig, amikor Szalay Márton nagytiszteletű úr gondozta a lakosság lelkét, s egyengette útjukat az erkölcs, a tisztesség és a felebaráti szeretet kilengésektől nem mindig mentes ösvényein. Az 1665 és 1706 közötti periódusból nem ismerjük a lelkészeket, de számos tanító nevét megőrizték a falusi és egyházi iratok. 1680-ban Szőlősi Mátyás volt a falu tanítója, s mellette, inkább fölötté Kovásznai István énekvezér és tanító. Szőlősi István alighanem segédtanító volt a kántortanító mellett.

1680 és 1706 között Szőlősi Mátyás, bodoki Henter Sámuel, lécfalvi Kászonyi Bálint és felsőtornjai Torjai Sámuel tanítók nevét őrizték meg a források. Közülük Torjai Sámuel szolgált legtovább Papolcon. Először 1700-ban említették a falu tanítójaként, s 1706-ban még ott szolgált. Lehet, hogy tovább is, de 1706 és 1717 között sem a lelkész, sem a tanító nevét nem ismerjük. Eléggé zavaros idők voltak az említett évek ahhoz, a Rákóczi szabadságharccal, az 1717-es tatárbetöréssel együtt, hogy ne csak az iratok kallódjanak el, hanem a tanítás is szüneteljen a faluban. Bár valószínű, hogy a lelkész ekkor sem hagyta magára nyáját, hanem pásztorolta, csak kilétét betakarta az ismertlenség homálya.

A már 1706-ból említett Szalay Márton református pap után 1722-ből van újabb adatunk a papolci református lelkészről. A pap ekkor helyi illetőségű: papolci Csorja Efraim. Ezt a helyi családban született, szép ótestamentumi névre keresztelt lelkészt ugyancsak helyi illetékességű

református pap követte a parókián. 1754 és 1765 között papolci Kis Gáspár szolgálta az urat szülőtte falujában. Közben a tanítók sorra változtak. 1717 és 1719 között Csia Tamás tanította a papolci nebulókat. 1725-ben Magyarósi János, 1743-ban Szabó Sámuel, 1749-ben kovásznai Deme Tamás, 1750-ben kovásznai Temérdek Ferenc tanítóskodott Papolcon.

Kovásnáról pap is jött Papolcra, nemcsak tanító. 1766 és 1772 között, tehát 7 esztendeig szolgált papként a faluban kovásznai Csutak Ferenc. Prédikátorsága alatt 3 évig, 1770-1772 között Pál Ferenc tanítóskodott Papolcon.

Falu és papja egyre nagyobb harmóniába kerülhettek egymással, mert egyre többen maradtak évek hosszú során át Papolcon. Kovásznai Csutak Ferencet torjai Benkő Ferenc váltotta a parókián, s ő 1773 és 1781 között keresztelte, eskette és temette a falu lakosait. Nincs adatunk rá, hogy ebben az időben tanítója lett volna a falunak. A források hiánya azonban nem zárja ki, hogy akár hosszabb időre, évekre is ne vállalta volna valaki a papolci tanítóskodást, mint ahogyan az is megtörténhetett, hogy az akadémiaíkról évenként más-más teológus-jelöltet küldtek ki Papolcra tanítani a teológiai záróvizsga és a pappá szentelés előtt. Papolc Isten háta mögé rejtezködő perifériára szorultságában sem volt utolsó hely papok és tanítók számára. Bizonyítja ezt az is, hogy 1782-től segédlelkész is működött a pap mellett. Oltszemi Emericus Mihály mellett, aki 1782-től 1793-ig lelkészkedett Papolcon, Dancs István volt a segédlelkész mindvégig. Dants István beszerezte a faluba 4 évre tanítónak testvérét, Dants Jánost, aki 1787 és 1790 között tanított a faluban. Az ő tanítóskodásának első évéből megőrződött a beíratkozott tanulók számáról tanúskodó egyházlátogatási jegyzőkönyv is, benne azzal az adattal, hogy 1787-ben 26 fiú és 7 leány járt iskolába, tehát összesen 33 gyerek tanult Papolcon.

Felnőtt életének nagyobb részét, papi szolgálatának 28 évét töltötte Papolcon kézdivásárhelyi Kovács Kristóf, aki 1794-től 1821-ig vezette az Isten kijelölte útra a papolci székelyeket és jobbágyokat. Az ő lelkészi szolgálatának idejére esett az 1820-as úrbérrendezési kísérlet, amikor szolgálataikról és haszonvételeikről megvallaták a papolci jobbágyokat és zselléreket a világi hatóságok. Kézdivásárhelyi Kovács Kristóf lelkészsége idejéből két tanító neve maradt ránk. 1810-ben Dulló Zsigmond tanítóskodott Papolcon, s Kovács Kristóf nagytiszteletű úr utolsó papolci

szolgálati évében került a faluba Barabás Sámule tanító, aki aztán 1850-ig itt tanítoskodott. Őt fia, ifjabb Barabás Sámuel követte a katedrán, aki 1851 és 1881 között tanított a faluban. 1874-től megbízták a kántori feladatok ellátásával is. Igaz, mellette már egyre gyakrabban tűntek fel a leánytanítók, segédtanítók is. 1854-ben, amikor 45 fiú és 19 leány tanult az iskolában, Csutak Jánost fogadták fel ifjabb Barabás Sámuel mellé leánytanítónak. Csutak János szolgálatáról egyetlen évből maradt feljegyzés. 1859-től 1864-ig bezárólag körösi Szöcs Dániel volt a leányok tanítója, majd ezt követően 2 évig ifjú Nagy Gyula, akit 1867-ben Szabó András váltott fel. Szabó András 1873-ban távozott a leánytanítói állásból. Ezek többsége már Papolcon eltöltött lelkészi és tanítói életpályák.

A parókiáról 1821-ben távozó kézdivásárhelyi Kovács Kristófot kézdivásárhelyi Kovács József váltotta fel a templomi szószéken. Nem tisztázott még, hogy fia volt-e Kovács Kristófnak kézdivásárhelyi Kovács József, avagy volt-e valami rokonság közöttük. A református egyházközségek sohasem idegenkedtek attól, hogy ha lelkész és egyházközség között harmonikus viszony alakult ki, s a parókus jó szellemben ne-

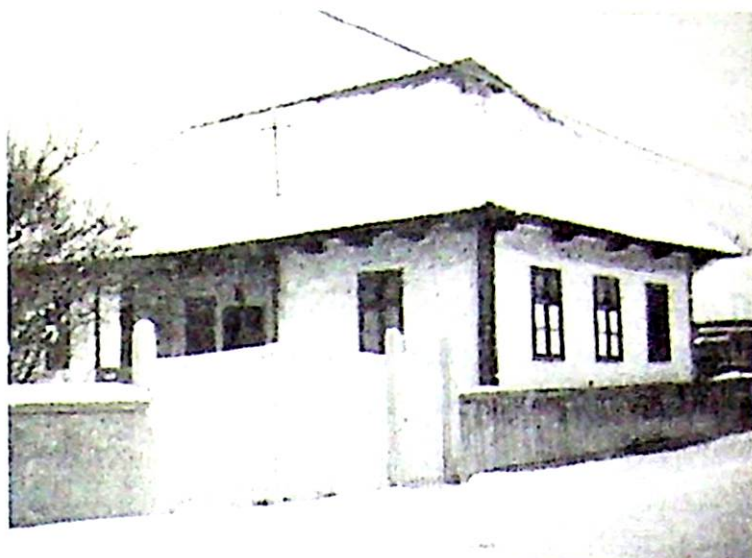

A református kántori lak (1939)

velt gyerekei közül lelkészszégre adta valaki a fejét, annak fiát meghívják apja gyülekezetének szolgálatára. Ez történhetett Papolcon is 1822-ben, ahol Kovács Kristófot Kovács József követte a gyülekezet élén, 1836-ig szolgálva a községben.

1837-től futásfalvi Pál Sámuel lépett kézdivásárhelyi Kovács József örökébe a papolci parókián. Ő 1879-ig, tehát 42 évig, majdnem két emberöltőnyi ideig szolgálta az Urat és gondozta a lelkeket Papolcon. Az 1879-ben eltávozott lelkész helyének betöltése nem volt könnyű feladat. 1880-ban nem is jegyeznek nagytiszteletű parókuszt az egyházi krónikák

Papolcon. Csak 1881-ben hívták meg a gyülekezet élére Földes Györgyöt, aki 1888-ban távozott Papolcra, hogy egy évig megint csak beszolgáló lelkész gondozza a hívők lelkét a faluban. 1890-től szolgálta az

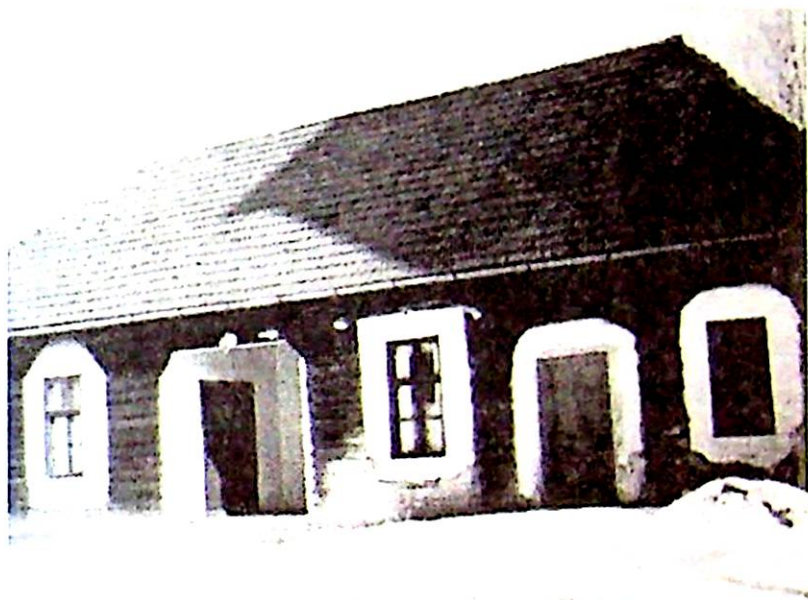
A református kántori lak ma

Urát a papolci házában Veres Károly 1942-ig.

A nagytiszteletű fűtásfalvi Pál Sámuel református lelkész papolci szolgálata idején bontja ki áldásos tevékenységét ebben az eldugott kis erdélyi faluban is a ki-egyezőssel helyreállított magyar alkotmányosság.

Az Eötvös József kultuszminisztersége

alatt 1868-ban elfogadott népiskolai törvény már ebben az évben meghozta az eredményét Papolcon. Az 1854-ben beíratott 64 tanulóval szemben (45 fiú és 19 leány) 1868-ban 98 gyerek járt a református elemi népiskolába. Igaz, a számuk 1869-ben 78-ra csökkent, de 1873-ban már 124 a beíratkozottak száma, s ettől kezdve hosszú ideig állandóan növekedést regisztrálnak a statisztikák. 1874-ben 180, 1875-ben 212 gyerek iratkozott be az iskolába. 1876-ban 216, 1877-ben 204.

Harangozói lak és kultúrház

Az 1875-ben az előző évi 180-ról 212-re növekvő gyerekszám összefüggésben volt azzal is, hogy a korábban egyházi iskola – lévén Papolc kevert etnikumú és vallású település már ekkoriban – 1874-től államilag is támogatott községi népiskolává alakult át, ahová felekezeti hovatartozástól függetlenül írták be a szülők a gyerekeket. Így elhárult minden akadálya a gyerekek kötelező iskoláztatása ellen felhozható szülői érveknek.

Említettük már, hogy ebben az időben Barabás Sámuel hasonló nevű fia tanított Papolcon, aki mellett 1873-ig Szabó András segédtanítóskodott. 1874-ben Barabás Sámuel elvállalta a tanítói feladatok ellátása mellett a kántorságot is. Templomi énekvezér lett, s továbbra is tanított az iskolában. Mellette azonban a fiúk tanítója Sándor Áron, a lányoké Székely János lett. Sándor Áron 1874-től 1914-ig, 40 évig tanított a papolci iskolában, folytatva azt a sorozatot, amit Barabás Sámuel nyitott, hogy egy-egy iskolában életpályát fusson be egy tanító. Mellette a lányok tanítója kétszer változott. 1874-től 1881-ig Székely János, 1882-től 1893-ig Szász János, majd 1894-től 1914-ig Szöts János volt a papolci lányok tanítója. Közben azonban a megnövekedett gyermeklétszám, s a községi népiskolává minősítés megkívánta a felekezetenkénti vallástanárok alkalmazását. 1905-ig ezt a feladatot a lelkészek, illetve a segédlelkészek látták el, mindhárom felekezethez és etnikumhoz tartozó gyerekek számára. 1905-ben, tekintettel arra, hogy Gyulafalván és Kommandón református fiókegyházak alakultak, a lelkészek képtelenek voltak megnövekedett szolgálatuk mellett az iskolai vallásoktatásnak is eleget tenni, ezért a református egyházi felettesek azzal könnyítették rajtuk, hogy kinevezték Papolcra református vallástanítónak Szilágyi Imrét.

Barabás Sámuel a kántorságból 1881-ben távozott, s helyébe 1882-ben Nagy Imre lépett, aki 1887-ig volt a református egyház énekvezére. Távoztával a kántori állás 2 évi betöltetlen maradt, majd 1890-től 1905-ig Molnár Gábor volt Papolc kántortanítója.⁷⁰

Ma már nehéz belelátni azokba az emberi, leki viszonylatokba, amelyek a fent említett, és a források hiányosságai, hézagosságai miatt említetlenül maradt papokat, tanítókat a papolci közösséghez fűzték. Ezekről nem maradtak fenn vallomások, hiteles leírások, s az emlékezet sem kalandozik ilyen dolgokban vissza évszázadokra. Azt azonban a források hiányában is regisztrálhatjuk, hogy község és szellemi irányítói – a szol-

gálati évek számának folytonos gyarapodása igazolja – nem lehettek közömbösek egymás iránt. Csak kölcsönös bizalommal és tisztelettel lehet három-négy évtizedet lelkészi, tanítói tisztségben, hivatásban egyetlen településen eltölteni, aminek velejárója kellett legyen a szellemi munka tisztas megbecsülése mellett a lelkészi, tanítói létalap biztosítása is.

Papolc lakói mélyen vallásosak voltak, és igényelték a papi jelenlétet, az egyházi szolgáltatást. Bizonyosság erre „*a Papoltzi Református Ecclesiának*” az erdélyi reformátusok Főkonzisztóriumához 1772. május 4-én címezett levele. Történt, hogy az általuk is „*marasztott papjukat*”, Tsutak (Csutak) Ferencet Dálnokba hívták lelkésznek, aki elfogadván az invitálást, Papolc lelkész nélkül maradt. A papolci gyülekezet kuratóriuma „*az eddig való usus és szabadság szerént*” meghívta lelkipásztori szolgálatra a frissen végzett „*Baktsi János újj Academicus Urunk ökegyelmét*”, de ezen „*szent és istenes szándékukat*” a Háromszéki Méltóságos Curatoratus „*nemhogy scandalta volna, sőt egészen megfojtotta, midőn az említett hivutt Papunkot hozzánk semmiképpen nem bocsátotta*”, hanem helyette a kézdi traktusból márkosfalvi – egyébként ott is marasztalt – papot „*minden akaratumk és hivatalumk ellen hozzánk rendelte, és erőszakkal bétenni is akarta*”. A papválasztási jogukban megsértett papolci reformátusok duzzogtak ugyan, de ahogyan könnyörögve fogalmaztak: „*Lelkipásztor nélkül ne maradgyunk, és mint az eltévelyedett juhok, úgy ne bujdossunk*”, kénytelenek voltak engedni az egyházi főhatóságok szelid erőszaktételének. A Háromszéki Méltóságos Curatoratus nem elégedett meg azzal, hogy papválasztási jogától megfosztotta a papolci gyülekezetet, egyházi értelemben kegyetlen büntetéssel is sújtotta őket, amiért a reformáció kezdetétől gyakorolni szokott jogaikhoz ragaszkodtak. Nemcsak Baktsi Jánost nem engedte parókiájukra, hanem mivel panaszukkal az Erdélyi Református Superintendenciához szándékoztak fordulni, - de hallgassuk a papolciakat: „*mostan is azzal büntettek, hogy a Közönséges Isteni tisztelettől eltiltottak, hogy még csak Mesterünk is mivelünk az Istennek ne imádkozhassék*”, holott ők éppen azt szerették volna, hogy „*intsenek és szorgalmaztassanak az Isteni tiszteletnek szerénységgel és buzgósággal való folytatására...*” Az iskolamester akkor éppen Pál Ferenc volt, aki ekkor már harmadik éve tanított és kántozizált Papolcon. Különösen sérelmezték a gyülekezet tagjai e mélt-

tánytalanságot, mert – ismételjük megint az ő szavaikat: nem tapasztalhatta senki, hogy „*mi Vacantziát okoznánk, és valaha olly zenebonás és háborgó emberek lettünk volna, hogy Papjainkot háborgattuk, vagy hánytuk-vetettük volna.*”⁷¹ Úgy tűnik, ezúttal a Háromszéki Kurátorság a katolikusok módszeréhez folyamodott, hogy megtörje a papolciak makacsságát. Ha nem is kiátkozta, de eltiltotta őket még a tanítóval közös imától is. Úgy tűnik a hatalmát érző egyház vezetői, főméltóságai sem voltak mindig mentesek az emberi gyarlóságoktól, s önérdékből olykor-olykor szembefordultak az Isten rendelkezéseivel is. Az Erdélyi Főkonzisztórium meghallgatta a papolciakat, meg a Háromszéki Kurátorságot is, s hogy kihúzza a viszály méregfogát, nem engedte ugyan Baktsi Jánost meghívni a papolci parókiára, de nem engedte a papolciakra ráerőltetni a márkusfalvi tiszteletet sem, hanem torjai Benkő Ferencet küldte Paplocra, aki 1773 és 1781 között pásztorolta ott a lelkeket. Pál Ferenc oskolamestert pedig eltávolították Papolcra.

Nemcsak a gyülekezettel, olykor a lelkészekkel is meggyült a bajuk az egyházi előjáróknak. A hívek a megválasztott előjáróiktól elvárták, hogy úgy a tudományokban, mint erkölcsben példamutató életet éljenek. Előfordult azonban néha, hogy a lelkész vagy más előjáró erkölcsösség szempontjából kifogásolható életet élt. Legendaként emlegették még a 19. század második felében is a magát „*megvető papolci lelkészt*”, aki hányaveti mozdulatai közepette szószékestől borult a gyülekezet közé. A mondák bizonytalan hitelű kajánkodásai mellett történelmi források, egyházlátogatási jegyzőkönyvek is elmarasztaltak olykor egy-egy lelkészt. Erre található példa az 1790. január 12-i egyházi vizitáció jelentésében, amelyből kiderült, hogy az akkori lelkész, Dancs István (valamint az „*oskolamester*”, Dancs János is) züllött, alkoholfogyasztó életmódot folytatott a vizitációt megelőző évben. Megintették mindkettőjüket, s az intést követően javulást tapasztaltak, de azt követően hamarosan eltávoztak mindketten Papolcra.⁷²

Az egyházi előjárók munkaköre, javadalmazása:

A reformáció nemcsak a hitelveket rendezte át, és nyúlt vissza hit dolgában a tiszta forráshoz, a bibliához, hanem döntő mértékben átrendezte az egyház anyagi ügyeit, az egyház javaival való gazdálkodást és a lelkészi,

tanítói szolgálat finanszírozását is. Ezen elvi kérdések tisztázása és megvilágítása nem fér e dolgozat keretébe, ezért itt csak a papolci hitszolgák munkakörével és javadalmazásával foglalkozunk. Töredelmesen be kell vallanunk, hogy a kezdeti időkre vonatkozó forrásokkal nem rendelkezünk, de néhány a kérdést érintő dokumentum ránkmaradt a 18. századból a papolci egyházi elöljárókról, lelkészekről, tanítókról, azok feladatköréről, illetve javadalmazásukról. Mindezekről a vizitációs és egyházi jegyzőkönyvek nyújtanak bővebb felvilágosítást. E fejezetben csak a mindekori lelkészeiről, énekvezérről, presbitériumról, megyebíróról, egyházfőről és harangozóról szólnak. A tanítókról majd az iskolaügyekkel kapcsolatban ejtünk szót.

A lelkész:

A lelkész megválasztása kezdetben a hívek szabad akaratára volt bízva, de ez csakhamar kikerült a hatalmuk és szabadságuk köréből, amint azt a Csutak Ferenc távoztával előállott helyzet is bizonyítja.

A lelkész feladatai közé az igehirdetés, keresztelezés, esketés, temetés, úrvacsoraosztás, konfirmáció, az ifjúság vallásos nevelésének és az énektanításnak az ellenőrzése tartozott. Olykor maga a lelkész is bekapcsolódott a vallásoktatásba és énektanításba. Az 1860. március 17-i jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsítja, hogy időnként ez utóbbi két feladat a lelkész hatáskörébe tartozhatott, a kántortanítóval egyetemben. A lelkész hivatási tere a 19. század utolsó évtizedéig a papolci egyházközségre korlátozódott. Ezt követően azonban kibővült e terület az újonnan létrejött Gyulafalva és Kommandó gözfűrésztelepi fiókegyházak gondozásával, egészen 1930-ig, amikor Kommandó önálló egyházközség lett, Gyulafalu pedig már korábban felszámolódott. A lelkészt munkájában nagyobb egyházi ünnepekkor legátus (a mi környékünkön szívesebben nevezték légátusnak) segítette. A légátusról szóló első híradás az 1768. évi jegyzőkönyvben olvasható.⁷³ Eszerint Sárospatakról és Losoncra jött Papolcra diák. Az 1769. évi jegyzőkönyvek arról adnak hírt, hogy egy „*Kapronczai nevezetű becsületes deáknak adtak 40 dénárt.*” Az 1773. évben Enyedről érkezett peregrinus diák, 1774-ben Debrecenből, Máramarosszigetről és Kolozsvárról. 1775-ben szintén Enyedről és Kolozsvárról, 1776-ban Marosvásárhelyről, 1777-ben pedig Udvarhelyről érkeztek peregrinus diákok.⁷⁴ Ezeket olykor szívesen

látták, máskor gondot okozott a fogadásuk. 1842-ben például a lelkész nem volt hajlandó vállalni az ellátásukat, élelmezésüket és elszállásolásukat. Az erről szóló panasz az 1842. március 12-i jegyzkönyvben olvasható. A május 25-én tartott pesbitériumi ülés jegyzőkönyve beszámol a légátus miatt támadt vita lezárásáról: „*a deáknak fizessen minden páros ember 6 krajcárt, félemler 3 krajcárt minden ünnep előtt. Ebből a pénzből a deáknak fizessenek 10 magyar forintot, a szolgájának 1 magyar forintot*”.⁷⁵ 1884-ben a légátusfogadás kapcsán már szó sincs ellenkezésről a lelkész részéről, sőt teljes ellátást biztosított számukra az elkövetkezendőkben. Ezúttal már 12 forint a légátus jutalmazása.⁷⁶

Közben a kommandói és gyulafalvi telepeken református fiókegyházak alakultak. A két gyülekezet lelki gondozása a papolci lelkészre várt. Ezen feladatok ellátása az anyaegyház lelkészét annyira megterhelték, hogy részben hittanítót kellett beállítani, másrészt segédlelkészt is kapott a gyülekezet Imreh Lajos személyében.

A lelkész javalmazását részben az egyháztagek által fizetett kepe (egyházadó), részben a mindenkor pap számára fenntartott szántóföldek, kaszálók és az erdőlési, faizási, illetve legeltetési jog képezte. Mindezekhez járult a híveknek nyújtott személyes szolgálatért – keresztelés, esketés, temetés – járó stólapénz, melyet esetről, esetre szabályozott és limitált a kuratórium. A pap lakhatás céjára lakást és gazdasági épületekkel felszerelt telket kapott a szolgálata idejére. Az 1779. április 15-én megejtett egyházlátogatás alkalmával számba vették a papi lak tartozékait: „*A papi lak jószág, melynek északról a szomszédja a falu atya (talán a templom értendő ez alatt – megj. B.E.), délről a lefolyó patak. Ezen épületek: a lakóház belső kamarával s köpincével együtt, zsendellyel fedve. Csűr, kettős istálló, szekérszinnel; sütőház zsendely fedéllel; hármás disznóól szekérszinnel; kőből rakatott kút*”.⁷⁷ Ez utóbbit 1774-ben ásták és kövezték ki. 1749-ben és 1756-ban, majd 1779-ben ismételtelen leltárt készítettek az egyházi ingatlanokról. Az 1916. május 7-i vizitáció jegyzőkönyvének tanúsága szerint a telken volt ház, csűr, istálló, magtár, sütőház, sertésól.⁷⁸ A jegyzőkönyvileg felleltározott aprócska birtokok jövedelme, a hivataluk fontosságához arányosított módon a mindekor lelképásztor, a kántortanító és a harangozó közt oszlott meg.

Az Alsó mezőben a mindenkori pap számára „három darabocska”, az oskolamester számára „két darab” szántót tartottak fenn. A Középső határban „négy darab föld egy térésben” illette a papot, bár a hitesek, a falu esküdtjei úgy tudták, hogy e mezőben öt darab földje lenne az egyháznak a pap jövedelmére: „három darab vagyon egy barázdán, ahol ismét kettő egy barázdán”. A rektor számára a Tölgyesben és a Cseremegett elnevezésű dűlőkben volt egy-egy darab szántó. A cseremegetti darab mellett egy újabb 3 vékás ‘féreű’ földet usuálhatott még a rektor. A Csaholy nevű dűlőben az Efraimné asszony és Nagy István vicinálta, szomszédolta szántó is a rektor használatában volt, amelynek a lábánál egy darab szénafüvet termő rét is a rektor jövedelméhez tartozott már az 1715-ben megejtett vizitációkor is. A Füle babja nevű határrészen is volt – az 1742-es vizitáció tanúsága szerint – egy darabka földje a rektornak.

Az Alsó mezőben az Ecclesia már említett „földjeinek az alsó lábánál” Nagy István gyermekeinek a temetéséért „legált egy földecskét”, mely ugyan zálogban volt nála 3 forintért, de ha a tulajdonosa kívátná is, a megfíttetett zálogváltás a gyerekeit eltemető papot és rektort illesse.⁷⁹

1756-ban jelzett még az inventárium egy darab földet az egyház tulajdonában a Vájtsa nevű határrészen, melynek szomszédai Nagy Mihály és Csorja Ilona Kis Mihályné voltak. Egy zálogos birtokot pedig a Versmart nevű részen, a Felső határban mondhatott magáénak az ecclesia. Ez utóbbi zálogos föld volt. Ez utóbbi kettőt azonban vagy a leltár felvételekor, vagy azt követően valaki tintával áthúzta. Valószínűleg elkallódott, vagy a zálog alól később kiváltott földek lehettek, mint ahogyan a Veresmart nevű részen lévő földet minősíti is az összeírás készítője.⁸⁰

1736-ban és 1749-ben összeírták az egyház erdeit is. 1736-tól az Ecclesia birtokában volt a Csereoldalon „egy felfogott csere avas erdő”, amit a Kis-família régi öreg erdeje szomszédolt, s egy másik erdőrész, egy „kisebb fájú erdő” a báró Szentkereszti önagyása avasa által szomszédolva. Mindkét erdőt az erdöpásztorok különös figyelmébe ajánlották a vizitátorok, mert az elmúlt időkben sok kárt szenvedtek, különösen a fák kérgének hántolása miatt.⁸¹

A felsorolt földek, kevéske rét és két darab erdő jövedelme aligha fedezte volna a pap és az oskolamester megéhetését. Nem is tisztázta mindig pontosan az inventárium, hogy melyik föld jövedelme illeti az ecclesiát,

melyik a papot és a kántortanítót. Rendszeres művelésük gyakorta elvonta volna a szolgálattól mind a lelkészt, mind az iskolamestert. Ezek gondozását, megművelését, hozadékuknak a paphoz, kántorhoz, iskolamesterhez való beszállítását, az ecclesia földjein termett javak értékesítését a gyulafehérvári református püspökség 1709-ben kiadott, feltűnően szigorú büntetésekkel fenyegető regulája a gyülekezet gondjaira bízta.⁸²

A pap, a kántor és harangozó legfőbb jövedelme a lakosoktól évről évre begyűjtendő kepe volt. Az egyházi jegyzőkönyvekben aprólékos gonddal kidolgozott képzési szabályrendszert követhetünk nyomon. A fizetség alkotóelemei, a szolgáltatás időpontja, a bérfelszedés módja igen pontosan volt szabályozva. A faluközösség társadalmi rétegződésének hű tükörképe például az, ahogyan a családokat keresőképesség szerint osztályozták. 1702-ben, majd később 1717-ben imígyen rendelkeztek a kepe beszolgáltatásáról: *„kik a képzés kirendelt napján nem adják be a kepét, a következő szombaton bezálogolandók 1 forintig, az ellenszegülés és a presbiterek sértegetése esetében 12 forintig.”*⁸³

Az 1709-ben központilag kiadott rendelet szerint *„a képzés idejé[ül] az egyházi hivataloskodók a megyebíróval egy napot határozzanak meg; a megyebírónak kötelessége gondoskodni, hogy a képeben a késő beszolgáltatás miatt kár ne történjék. Merjen szintén hathatósan intézkedni az iránt is, hogy szegény, füves és kicsiny kévékkel ne fizessenek az egyházi szolgáltnak, ama szabály értelmében, miszerint a kepe az adó summája szerint fizetendő.”*⁸⁴

Az 1732. február 19-én megtartott presbitériumi ülés a következőképpen rendelkezett a képzésről. A maga erején szántó-vető, tehát a négyökrös gazda kepe-beli tartozása *„három kalangya búza, öt kalangya zab; két része a pásztoré, egy része a rectoré (...) Egy-egy szekér fa, amit magának erdő. Ahol két házas ember együtt lakik, másfél részt ad mindenkől. Aki nem szánt-vet, denár 32-t ad. Az özvegyasszonyok, akik orsójokkal, guzsalyokkal keresik kenyereket, három sing vásznat adnak. Aki maga földiben vethet, ha más ember marháján szánt is, s maga marháján boronálja el, meg tartozik adni a kepét, mint a többi. Ha kinek marhája nincsen, és vagy pénzzel, vagy kalákába[n], vagy uzsorába[n] szántott-vetett, és 20 kalangya búzáján és 20 kalangya tavasz-gabonáján fellyül lészen, meg tartozik a bért adni integre. Ha pedig alább lészen, csak oszporával tarto-*

zik az ilyen ember. Amely ifjú legény gazdaságot visel, maga marháján szánt-vet, meg tartozik adni a kepét integre. Amely özvegyasszony magára szánttat, vettet, ha csak egy esztendővel járó fia vagyon is, egész bérrel tartozik. Aki pedig orsójával, guzsalyával él, három sing vásznat ad. Aki csak egyféle kepet ad, fél oszporát adjon a más kepeért.”⁸⁵

Több mint egy évszázad múltán, az 1862. július 25-én Páván kelt egyházi körlevél így állapította meg a kepezés szabályait: „Minden földműves családfő, kinek 12 kalangya gabonája termett, köteles egész kepet fizetni – ami 3 kalangyából áll, 21 törvényes kévét számlálva egy kalangyába. Ha 6 kalangyánál kevesebb gabonája termett, akkor nem tartozik kepet fizetni, de már 6 kalangyából fél kepet köteles fizetni, 12 kalangyából és ezen felüli termésből pedig egész kepet, mind az ősz, mind a tavasz termésből, mi a lelkész, iskola-tanító közt a fennálló szabály és gyakorlat szerint oszlik meg az 1787-i fő kormányfióki rendelet szerint. (...) Minden családfő, akinek vonó marhája van, úgy a családfőnek minden kiházasodott fia, öccse vagy veje, még ha a családfővel osztatlan gazdaságot folytat is, egy-egy szekér tűzifát [adni], a marhátlanok az ekléziába gyűlt fát felválni kötelesek. (...) A családfő elhunytával a gyámság alá eső utódok, míg kiskorúak és gazdaságot nem folytatnak, az elhunyt családfő kepe-tartozását kötelesek a megfelelő pénzértékben megfizetni.

Kik szolgálatjuk után cselédkézbe kapnak szalmagabonát, vagy valamely földnek termését, abból kepet fizetni nem kötelesek. (...) Ha a szülő és gyermekei az osztatlan birtokot közösen használják, az első kepet a házasságra lépett gyermekek egyenként is, míg szüleikkel laknak is, külön nem gazdáskodnak, oszporát fizetnek, ami 45 krajcár, vagy a jelen pénzérték szerint 31 turák léssen az 1787. főkormányszéki szabályzat szerint. (...) A vegyesházasságban élők a kepet két egyenlő részre osztva [az] illető felekezetek papjainak bészolgáltatni kötelesek. (...) Az özvegyen maradt házasfeleket éppen úgy kötelezi a kepefizetés, mint özvegysege előtt. (...) A patakon lévő malmok jövedelme után fél kepe fizetendő.

A megesett személyek saját birtok szerint kepeznek, vagy ha birtoktalanok, oszporát fizetnek. – Az árendás földekről is az arendatorok kepet fizetni köteleztetnek az 1825-én kiadott konzistoriumi rendelet szerint, úgy az 1709-beli fő rendelet szreint.” A lakosságnak kötelessége kepet fizetni „általános termékellenség, vagy nagyon gyenge termés, vagy jégelverés

*idején is, mikor a kepeére való gabona teljesen hiányzik; ha a téli évszak idején kiveszett őszi vetés, [valamint] a tavasz gabonával bevetett földek termése nincs egészen elpusztulva, akkor egy-egy kalangya után két véka őszygabona, vagy ennek értelmében megfelelő tavaszgabona is, árpa vagy törökbúza fizethető, miként az eddigi gyakorlatban.*⁸⁶

Súlyos terhek voltak ezek, különösen a 19. század első két évtizedében, amikor Erdélyt aszály sújtotta, s a lakosság általános éhínséggel küzdött, és sokan otthonaikat elhagyni kényszerültek. Súlyosabbak, mint a katolikus egyházban István király kora óta rendszeresített tized. Ott a jövedelem tizedét, itt kis jövedelmű emberek – a 12 kalangyát aratók – a jövedelmük negyedét kényszerültek papi, kántori, tanítói bérezésre fordítani.

A kepezéssel kapcsolatosan sok visszaélés, rendellenesség és rendszertelenség fordult elő. Ennek meggátolása érdekében az 1843. július 5-én Barátoson kiadott, majd 1844-ben megismételt kepezési rendszabályok elrendelték, hogy csak azt mentsék föl a kepefizetés alól, aki törvényesen bizonyítani tudja fizetéseképtelenségét. Továbbá kimondja a rendelkezés, hogy pusztán esküre csak akkor mentsenek föl valakit a kepefizetés alól, ha „*jóhírű tanuval*” tudja bizonyítani állítását.

Az erőszakos, a jobbágyokra, parasztokra nem tekintő egyházvezetés túlhajtott adóztatása, már-már kapzsisága miatt gyakran akadtak olyan egyháztagok, akik „*csalárd kepeét*” adtak, ilyenképpen: „*a kepeét a borozdából, vízállott helyekről vagy lékás gabonából aratja, a kévék közepét burjánnal, szeméttel tölti ki, ha tiszta a gabona, apró kévéket köt, hogy kettőből is alig válik egy tisztességes kéve, vagy hogy a kepe ki ne teljék, oly nagy kévéket köt, hogy egyből szinte három is lenne, vagy a jó kepeét előbb a csűribe viszi, s ott addig hányja-veti, míg kihull a szeminek jobb része – az ilyen kepeket osztán nem a kepezés napján, hanem később viszik a belső személyekre, mikor nincs más, ki megítélje. Ha a belső személyek a legnyilvánosabb csalárdkodásért szót tesznek, azokat megtámadják, fenyegetik, mocskolják s minden lehető gorombaságot elkövetnek; mások végre a mezőről lopva apródonként a más csűribe hordják, ott elcséplik vagy eldugják, magok csűribe csak keveset raknak, hogy ha megkeresik, kepeére sok gabonát nállok ne találjanak.*” Az említett rendelet kilátásba helyezi az ilyen „*csalárd személyek*” megfenyítését. Ugyanakkor felszólította a kurátorokat arra, hogy az őszi kepeével együtt az

oszporát is szedjük be. „Fél kepet és fél oszporát nem az özvegyek, hanem azok fizetnek, ahol a házasok közül egyik fél más valláson van”⁸⁷ – tudósít továbbá e rendelet, amelyik arról is árulkodik, hogy a református egyház főhatóságai a nyomorult özvegyekre, árvákra sem voltak tekintettel. Ez nem Isten rendelése, a kapzsi papság mohósága volt.

A „csalárd” kepefizetők miatt 1864-ben, majd 1865-ben a fenti rendelkezéseket megerősítve a református orbai esperes, Görög György még az eddigieknél is szigorúbb kepezési rendeletet tett közzé. Idézem: „1.) A kepezésre nézve határoztassék bizonyos nap. 2.) A presbitérium írja össze a kepezőket, és hogy kik mennyi kepet fizetnek. Határozza meg kepezés előtt. 3.) ... a feliben művelők, árendások, sőt a szolgálégynek is, kiknek bérökön kívül termésök van, ... tartoznak kepet fizetni. 4.) Akik kepezés napján nem viszik bé a kepet, ... büntetendők. 5.) Aki hír nélkül behordaná gabonáját s termése mennyiségét eltagadná – azonkívül, hogy az ilyen két vékás földről fél, a 4 vékásról egész kepet fizet – a presbitérium által keményen büntetendő. Ezen arányban fizetnek azok is, kik őszt határba eső földben árpat, törökbúzáat vagy egyebet termesztnek. 6.) Aki más csűrbe hord titkon, s kepet nem fizet, és azt [a] bérakó és helyetadó eltitkolná, mindkettő keményen büntetendő, és a bérakón a kepe felveendő. 7.) Az idei termést tekintve, minthogy szél s eső már zsenge fű korában össze-vissza kaszálta a határok nagy részét, s emiatt a búza- és rozsnemzés hiányos, természetes, hogy az ily összekaszált, léhás, füves és dőltes gabonából kepet venni vagy elvenni nem lehet, nem szabad. Hanem ahol becsületes kepeének való gabona nincsen, fizetessék szemül a kepe, két vékát számítva, és nem többet minden kalangyára.

Az egyházi hivatalnok szalmával nem élhet, szalmáért nem szolgálhat. Nem is kívánhatja azt egy jó érzésű, becsületes hallgató sem. Azért tehát: 8.) A kepeének mindig és mindenütt a legjobb gabonából kell fizettetnie. Éspedig azon gabonanemből, mely jobban termett. Ha rozsnak van jó termése, rozsból, ha búzának, búzából, mert a kepezés különösen egyikhez sincs kötve, és a felsőbb rendeletek is csak őszt gabonát rendelnek kepebe fizettetni általánosan, nem pedig búzát vagy rozst különösen. 9.) Akinek csak egyik fele, vagy csak őszt, vagy csak tavasz termése van, az ilyen a hiányzó kepe helyett egész oszporát fizet. (...) 10.) Megesett személyek saját birtok szerint kepeznek, vagy ha birtoktalanok,

oszporát fizetnek. *Úgy a hajadonok is, ha elérték a törvényes kort s külön házat-tüzet tartanak. 11.) Az őszkepevel az oszpora is befizetendő.*” Befejezésként közli e rendelet, hogy a kepeszedési napok után nyolc napon belül mindenki fizesse meg elmaradt tartozásait, különben büntetéssel sújtják.⁸⁸ A nemcsak szigorúnak, hanem antihumánusnak, kapzsinak is minősíthető körlevél nemigen tetszett a föld népének, s emiatt állandó perben-haragban volt – nem az Istennel – egyházi elöljáróival, papjaival, tanítóival, akiket csak egyszerűen nadrágos embereknek nevezett, s ellenük gyakran ellenszevet táplált.

Több, mint két évtizeddel később, 1883-ban és 1884-ben ismét felvetődött a kepezés kérdése, amint azt a jegyzőkönyvek tanúsítják. Talán a társadalom lassú szekularizációja, talán az egyre hangosabb sajtónyilvánosság enyhítette az egyházi főhatóságok mohóságát. Némileg csökkent a kepe mértéke, de még mindig súlyos teher volt a papolci háztartásokon.

A presbitérium 1893. július 30-i jegyzőkönyve közli a századfordulón Papolcon szolgáló lelkész, Veres Károly lelkészi díjlevelét. Ebből idézünk:

„1. Tisztességes lakás, gazdasági épületekkel az egyházközség által fenntartva.

2. Minden egész kepező gazda (ilyen jelenleg van 85) egyenként fizet 2 kalangya ősz- és 2 kalangya tavaszgabonát, minden fél-kepező gazda (ilyen jelenleg van 51) egyenként fizet egy kalangya ősz- és egy kalangya tavaszgabonát, mi együtt teszen 221 kalangya ősz- és ugyanannyi tavaszgabonát, melynek értéke (az ősz kalangyája 1 forint 55 krajcárban számítva, a tavaszkepe kalangyája 1 forintban számítva): 563 forintot.

3. A nem kepezők, azaz kiknek 6 kalangyán alól terem ősz és tavasz gabonája, akár saját, akár feles földjükön, kepeváltságot tartoznak fizetni – a persbiterium által esetről esetre történő ítélet alapján – (ilyen van 10), kik egyenként 2 forint váltságot fizetnek, ez összesen 20 forint.

4. Kiknek birtokuk nincs, felében sem művelnek földet, de van igás marhájuk és házas telkük, kövér oszpora címen fizetnek 1 forintot (ilyen van jelenleg 36), ez összesen 36 forint. Kiknek házas telkük van, de igás marhájuk nincs, fizetnek dupla oszporát, személyenként 40 krajcárt (ilyen van jelenleg 16), ennek jövedelme 6 forint 40 krajcár. Zsellérrek, napszámosok fizetnek oszpora címen 20-20 krajcárt (ilyen jelenleg van 100), ebből összesen begyűl 20 forint. Özvegyek fizetnek fél oszporát, egyen-

ként 10 koronát (ilyen van 20), kiktől begyűl 2 forint. Ezen felsorolt oszpora nemekből összes jövedelem 64 forint 40 krajcár.

5. Minden igavonó marhával bíró egyháztag, úgy a kepezők, mint az oszporát fizetők egyenként fizetnek egy tere bükkfát, minek a lelkészt illető 2/3 része, jelenleg 100 tere értéke 1 forintjával: 100 forint. Az igavonó marhával nem bíró egyháztagok kötelesek e fát felválni, vagy a munka váltságdíjában egyenként 20 krajcárt fizetni, s ily címen begyűl 12 forint.

6. A Földes Bálint-féle 200 forintos alapítvány jövedelme jelenleg 16 forint.

7. Kanonika porció 5 hold 1213 □²-öl, melyből egy szekérre való szénatermőhely[ének] tiszta jövedelme 7 forint 9 krajcár, továbbá a terjedelmes temetőkert 2/3 részének fűtermése, melynek értéke 10 forint. Ez ingatlanok adóját az egyház hordozza.

8. Stóla: a) keresztelésért 40 krajcár, b) esketésért 1 forint, c) temetésért 1 forint, d) koporsóba tételért 40 krajcár, e) egy darab anyakönyvi kivonat kiadása 30 krajcár. E stólaris jövedelem jelenleg 40 forint.

Megjegyeztetik, hogy a kepező családfők (gazda és gazdasszony) ingyen temetendők. Az elől 8 pont alatt felsorolt fizetésekért köteles a lelkész a rendes papi teendőket, úgymint templomi szolgálatot, keresztelést, esketést, temetést, konfirmációt pontosan végezni, a terhes betegeknek úrvacsorát ingyen kiszolgáltatni, a községi iskolába járó református felekezetű tanulóknak vallást tanítani. ”⁸⁹

Az énekvezér:

Az énekvezér hosszú időn át az „oskolamester” szerepkörét is betöltötte. Akárcsak a lelkészt, őt is a hívek választották. A megválasztás feltétele az énekvezér esetében is az volt, hogy tudás és erkölcsös élet tekintetében kifogástalan mintakép legyen.

Az énekvezért is az őt megválasztó gyülekezet javadalmazta, a lelkész javadalmazásához hasonlóan. A két egyházi fő előljáró javadalmazása közt a különbség csupán mennyiségi volt. A pesbitérium 1779. április 15-i jegyzőkönyve a következőképpen számol be a énekvezéri (iskolamesteri) lakásról: „az oskolamesteri jószág, melynek szomszédja napkeletről Olasz József; napnyugatról a templom kerítése. Ezen épületek: a lakóház, kamarával és klasszissal (osztályterem – megj. B.E.) együtt,

zsendelyfedél alatt; csűr: istálló egy fedél alatt, disznóól; a kapu, előtte egy sütőház zsendelyfedél alatt.”⁹⁰

Több, mint egy évszázad múlva, az 1889. szeptember 16-i jegyzőkönyv által megörökített énekvezéri díjlevél részletes leírást ad a kántor javadalmazásáról. Idézem:

„1. Tisztességes lakás, gazdasági épületekkel, az egyházközség által fenntartva.

2. Minden egész kepező (ez idő szerént 37) fizet 1 kalangya ős (26 kévés), 1 kalangya tavasz (zab) gabonát; félkepező (ez idő szerént 26) fizet 1 kalangya ős- és 1 kalangya tavaszgabonát, együtt 50 kalangya ős és 50 kalangya tavasz. Az ős [gabona] kalangyájának értéke 1 forint 60 krajcár, együtt 80 forint. A tavasz [gabona] kalangyájának értéke 1 forint, együtt 50 forint.

3. A nem kepezők oszporát fizetnek: a) egész oszporát (10 krajcárt fizet 80) b) fél oszporát (5 krajcárt fizet 24) – együtt 9 forint 20 krajcár.

4. Negyven tere bikkfa az egyháztagek által fizetve; 1 tere fa ára 80 krajcár. Együtt az egyháztagek által fizetve 32 forint.

5. Canonica portio: szántó 1 kh. 464 □²öl. Kaszáló 1416 □²öl, és a temetőkert 1/3 részének haszonélvezete. Értéke az összesnek 20 forint.

6. Stóla temetésért 50 krajcár; koporsóba tételért 20 krajcár; megjegyzendő, hogy a kepező családők (gazda és gazdasszony) ingyen temetendők.”⁹¹

Az 1893 júliusában némi módosítással megismétlik az énekvezéri javadalmazásról szóló leírást. A kepezők számának növekedésével párhuzamosan nő az énekvezér fizetése is. A négy évvel korábbi 37 egész- és 26 félkepező száma 85-re, illetőleg 51-re emelkedett; így a 130 ft. helyett már 281 osztrák értékű forintot kap fizetésként az énekvezér. További változtatás még, hogy a „nem kepezők, azaz kiknek 6 kalangyán alól terem ős és tavasz gabonájuk, akár saját, akár feles földjükön, kepeváltságot tartoznak fizetni, a presbitérium által esetről esetre történő ítélet alapján. Ilyen jelenleg 10 van, kik egyenkint 1-1 forintot fizetnek, mindösszesen 10 forintot tesz.

Kiknek birtokuk nincs, felében sem művelnek földet, de van igás marhájuk és házas telkük, kövér oszpora címen fizetnek 50 krajcárt, (ilyen jelenleg van 36), ez összesen 18 forint. Kiknek házas telkük van, de igás marhájuk nincs, dupla oszpora címen 20 krajcárt fizetnek (ilyen jelenleg

16 van), minek jövedelme 3 forint 20 krajcár. Zsellérrek, napszámosok fizetnek oszpora címen 10-10 krajcárt, (ilyen jelenleg 100 van), ebből begyűl 10 forint. Özvegyek fél oszporát, egyenként 5-5 krajcárt fizetnek (ilyen 20 van), kiktől begyűlt 1 forint. E pont alatt felsorolt oszporanemekből összesen jövedelem 32 forint 20 krajcár.

5. Minden igavonó marhával rendelkező egyháztag – úgy a kepezők, mint az oszporások - egyenként fizetnek egy tere bükkfát, minek az énekvezért illető 1/3 része jelenleg 50 tere; értéke 1 forintjával 50 forint. Az igavonó marhával nem bíró egyháztagok kötelesek a kepezőt felvágni, vagy e munka váltságdíjában egyenként 20-20 krajcárt fizetni. Ily címen begyűl 6 forint.

6. Két hold 716 □²-öl canonica portio, melynek cataszteri tiszta jövedelme az egyház által fizetett adóval együtt 4 forint 18 krajcár (...).

A 2., 3. és 4. pont alatti kepe és az oszpora jövedelemnek az énekvezér mindaddig, míg községi tanító lesz, csak 1-ét kapja, a más 1 rész az egyházközségnek marad vissza kepeváltási alapra.”⁹²

A jövedelem számbavétele mellett 1889-ben pontosan meghatározták az énekvezér munkakörét, feladatát is. Idézem: „Az előbb felsorolt 6 pont alatti fizetésekért köteles az énekvezér a rendes énekvezéri teendőket mindaddig, míg Papolc községben községi tanító lesz, pontosan végezni.” Egyébként már két évvel korábban, 1887-ben feladatul kapta, hogy „hetenként két este, szerdán és szombaton, november 1-től május 31-ig tanítani, illetve vezetni” köteles az ifjúsági dalkart. Köteles volt „az ünnepi és hétköznapi istentiszteleteken és temetéseknél az énekvezéri teendőket lelkiismeretesen végezni. A községi iskolában a vallásos éneket tanítani.”⁹³

A presbitérium:

Ez a választott testület nagyon fontos szerepet töltött be az egyház vezetésében. Feladata volt a kepezés zavartalan lezajlásának biztosítása. Örködött a hívek erkölcsi élete fölött. Jó karban tartotta az egyház ingó és ingatlan javait. Tevékenykedett az egyházi építkezéseknél. Javadalmazás nélkül felelősségteljesen és odaadással végezte munkáját.

A presbitereket három évenként választották. Többnyire újraválaszthatók voltak a régiek is. Az 1891. nov. 29-i tanácskozásuk jegyzőkönyve szerint a presbiterek száma 14 volt. Ekkor azonban elhatározta a közgyű-

lés, hogy 18-ra emeli föl e létszámot. Három évvel később (1894. február 25-én), a következő presbiterválasztáson a „*megkezdés küszöbén álló templomépítéssel járó többrendbeli munka szaporodására való tekintettel*” ismét emelték a presbiterek számát, ezúttal 18-ról 20-ra. „*E két presbiteri állásra Sándor Áron tanítót és Bede Ferenc községi bírót választották meg három évre.*”⁹⁴ 1908. április 12-én még mindig 20 a rendes presbiterek létszáma, de ez kiegészült 4 póttaggal.⁹⁵

A megyebíró:

Megyebírók választásáról elsőként a Főkonzisztórium (Főegyháztanács) által 1700-ban kibocsátott Rendszabályokból értesülhetünk. Mivel az egyházközségekben nagyon gyakorivá vált a rendetlenség, engedetlenség, a Konzisztórium az egyházi előjárókat megyebírók választására utasította. Ez a rendelkezés kijelölte a megyebírók feladatkörét is. Eszerint a megyebírók feladata, hogy az egyházi építkezéseknél vagy egyik, vagy másik jelen legyen. Felhatalmazást kaptak arra a megyebírók, hogy ha valaki nem engedelmeskedik parancsaiknak, azt 3 forint pénzbírsággal büntethették. Ugyanakkor ő is számadással tartozott a felsőbb hatalmaknak. Kötelessége volt a képzésre felügyelni, arra bizonyos napokat kijelölni, amelyeket harangszó is jelzett. A nem fizetőket köteles volt megzálogolni, valamint 1-3 illetve 12 forinttal büntetni. A zálogot a saját házában őrizte három napig. A közmunkát elmulasztókat büntette. Az egyházközség ingó és ingatlan javaira (épületek, erdő, birtok, pénz) köteles volt felügyelni.

A megyebíróknak „*mint ecclesia szolgáinak*” illendő „*becsületek megadassék*” – nyomatékosított a Rendszabály.

Az 1790. január 12-i vizitációs jelentés említést tett a papolci egyházközség akkori megyebírójáról, Jánó Sándorról, akit felszólítottak ezúton az elromlott egyházi épületek kijavíttatására. Az 1794. március 14-i jegyzőkönyv tanúsága szerint az 1783-ban Papolcon működő megyebíró, Váradi Ferenc szorgalmasan és dicséretet érdemlő módon vett részt az akkor folyamatban lévő toronyépítési munkálatok ügyintézésében. Az 1843. július 5-én kelt, képzésről szóló bejegyzés szerint a megyebírók, consistorok és egyházfik feladata volt a begyűjtött gabona asztagba rakása úgy, hogy „*ha valami baja lesz, ők fizetik meg*”. 1850-ben Bajkó Jó-

zsef megyebíró „*a vár melletti kötöltés megújíttatása*” ügyében tevékenykedett.

A megyebírók javadalmazására nézve csak késői jegyzőkönyvben, az 1908. április 17-i bejegyzés alkamával találtam először hivatkozást. Eszerint a megyebíró fizetése 80 korona. Az 1917. február 25-i bejegyzés szerint ezt időközben 120 koronára emelték. A forrásokból nem derül ki, hogy a korábbi időkben javadalmazták-e a megyebírókat.

Az egyházfi:

Vele kapcsolatban nagyon szűkszavúak a jegyzőkönyvek. Annyi azonban megtudható, hogy az egyházfi is fontos szerepkört töltött be az egyházközség ügyeinek intézésében. Feladatkörébe tartozott – akárcsak a megyebírónak és presbitereknek – a képzés zökkenőmentes lazajlásának megszervezése, a hívek életének figyelemmel kísérése, és más egyházi munkák.

Az 1863-ban Papolcon két egyházfi tevékenykedett, azonban egy harmadik egyházfi megválasztása is szükségessé vált, „*minthogy falunk igen megnyúlt a kendereskertek beépítése által, azért a megye tagjai is elszórva laknak, s a megyei administratio amiatt bajosabb, mint volt, tehát szükséges volna még egy egyházfit állítani.*”⁹⁶ 1896 decemberében a Kommandón és Gyulafalván lakó egyháztagok egyházi tartozásának behajtására egy egyházfi választását határozza el az egyháztanács.

A harangozó:

A harangozói szerepkört a leánytanító töltötte be. 1864-ben például a brasói Nagy Gyula leánytanító volt a harangozó, akinek feladatai közé tartozott a toronyóra pontos működtetése is. A harangozó további feladatai: a lelkész által szóval vagy csengetéssel adott jelzésre harangoz. Szent Mihály naptól Szent György napig szürkületkor takarodásra, és hajnalonként öt órakor harangoz. Tűz esetén vészjelzést ad. A vár és templom ajtóit mindig bezárva tartja. „*Ha majd a temető rendeződik, s rendes kerttel, kapuval elláttatik, akkor megállítandó fizetésért a temetőt is gondozni*” lesz köteles, vetítik előre majdani kötelezettségét 1875-ben.⁹⁷ Az 1883-ban imígyen alakultak a harangozó kötelezettségei: „*Ünnep-, vásár- és köznapokon a rendes istentiszteletre a lelkésztől vagy megbízottjától szóval vagy csengettyűvel adott jelre harangozni köteles. (...) Ezenkívül Szent*

György naptól Szent Mihályig, a nyári idő alatt minden reggel, midőn isteni tisztelet nem tartatik, disznócsorda hajtás után mindjárt a kisharanggal, és minden este takarodóra a nagyharanggal. Szent Mihálytól Szent Györgyig, a téli idő alatt, minden reggel 4 és 5 óra közt, valamint egész éven át délre a nagyharanggal harangozni tartozik. (...) A vár- és a templomajtókat bezárva, a templomot rendes időben seperni, tisztán tartani, a padokat leporozni, s a templomban lévő tárgyakról – mint könyvek, orgona, takarók, padok stb. – felelős lenni tartozik.” Amikor harangozni ment, a biztonság végett kötelel volt a várajtókat maga után bezárni. Istentiszteletek alkalmával is csak akkor nyithatta ki a kapukat, miután a harangozást befejezte, hogy addig senki se mehessen be a templomba. *„Az orgonafúvót mindennemű istentisztelet alkalmával nyomni kötelel.”*⁹⁸

A harangozás módját, rendjét és időtartamát is szabályok határozzák meg. A különböző alkalmakkor más-másféleképpen kötelel a harangozó harangozni: *„Vasárnap és ünnepeken délelőtt az első harangozás 1 óráig tartson, azután 1 órai szünet után a második harangozás, s végre ismét 1 órai szünet után az összehúzás. A köznapi és nagyheti harangozások is 1 óra hosszúig tartsanak. Az ünnep és vasárnap délutániak lehetnek rövidebbek”*⁹⁹ 1883. április 29-én a lelkész a következő indítványt tette: *„ennekutánna a hétfőn reggeli és nagyheti templomozásra szóló harangozások – mivel a kis harang nem hallszik a falu felső részében eléggé – a nagyharanggal történjenek és egy negyedórúig tartsanak; a szombat esti templomozásra szóló harangozások pedig a szokott három harangozással, rövid szünetekkel történjenek.”*¹⁰⁰

Az 1908 március utolsó napján a következőképpen határozott a presbitérium: *„halálesetek alkalmával az új harangozó működése óta megváltozott ún. »szakgatást« a közgyűlés állítsa vissza a régebbi, hosszas időközön át megszokott módon való gyakorlatába.”* A közgyűlés az indítványt elfogadta, és a következőket állapította meg: a konfirmált férfiak felett a nagy haranggal három *„szakasztás és összehúzás”*, a konfirmált nők felett a nagy haranggal két *„szakasztás és összehúzás”*; a nem konfirmált férfinemen lévők felett a középső haranggal három *„szakasztás és összehúzás”*, a nem konfirmált nőnemen levők felett a középső haranggal két *„szakasztás és összehúzás”* által történjék a *„szakgatás”* néven ismert harangozás.¹⁰¹

Később, 1917 decemberében a harangozás módjára vonatkozóan azt indítványozta az egyháztanács, hogy „*miután az egyháznak csak egy harangja van* (ugyanis a másik kettőt a háború alatt hadi célokra elvitték – megj. B.E.), *s az ünnepi istentiszteleteket megelőző hármás harangozás egyformasága miatt sok tájékozatlanság történik, mondja ki a gyűlés, hogy ezután ilyen alkalmakkor is csak egyszeri harangozással adassék jel.*” Az indítvány megtárgyalása után a gyűlés úgy határozott, hogy „a hármás harangozás továbbra is tartassék fenn, de tájékozásul kevés megszakítással az első harangozás után egy, a második után két, és a harmadik harangozás után három kondítás történjék – mire harangozó utasítandó.”¹⁰²

Mindezekért a szolgálatokért a harangozó lakással és gazdasági épületekkel felszerelt telket kapott a falutól, akárcsak a lelkész és az énekvezér. A forrásokban nincs utalás egyéb javadalmazására nézve, azonban több, mint valószínű, javadalmazta munkáját az egyház.

A református templom története

Papolc mai templomának alaprajzilag egy 8,80 m átlagszélességű (a kereszthajóban 14 m, a keleti zárórészben 5,80 m) és a középtengelyen mérve 26 m hosszúságú főhajóból és két rövidebb mellékhajóból áll, melynek tengelyállása kelet-nyugati irányú, s melynek keleti zárórésze a főhajónál alacsonyabb kosárvíval (fél ellipszis) záródik.

A főhomlokzaton, azaz a déli oldal közepén levő bejáratnál egy kis portikusz csatlakozik a főépülethez. A nyugati bejárat a torony alatt helyezkedik el. A falakat kívülről, a főhajó keleti végén négy pillér támogatja. A világítást a déli és északi oldalon elhelyezett tíz ablakon, valamint a keleti oldalon elhelyezett két ablakon át nyeri a belső tér. A déli, északi és keleti oldal falának legfelső részén levő három kis kerek ablak a tető megvilágítását szolgálja.

A falak magassága a padlószinttől számítva megközelítően 12 méter. A keleti zárórész falmagassága 8 méter. A csúcsboltozat középtengelyben mért magassága 18 méter a padlószinttől. A portikusz falmagassága megközelítően 3 méter. A portikusznak a mellékhajókéhoz hasonló ormfala van.